

تفسیر لغوی غریب قرآن

با شعر عربی ابن عباس

مألف
دکتر حمدی الشیخ

مترجم

دکتر ریحانه ملازاده

عضو هیأت علمی دانشگاه الزهراء

سرشناسه	: شیخ، حمدی
عنوان قراردادی	: التفسیر اللغوی لغریب القرآن بالشعر العربی عند ابن عباس، فارسی.
عنوان و نام پدیدآور	: تفسیر لغوی غریب قرآن در شعر عربی ابن عباس / مؤلف حمدی شیخ؛ مترجم ریحانه ملازاده.
مشخصات نشر	: قم : نغمات، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۳۱۸ ص.
شابک	: 978-964-8371-35-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیا.
موضوع	: ابن عباس، عبدالله بن عباس، ۳-۶۸ ق.
موضوع	: تفسیر - غرائب.
موضوع	: قرآن - مسائل لغوی.
شناسه افزوده	: ملازاده، ریحانه، مترجم.
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ ۷۰۴۱ ت ۹ ش / ۹۱/۹ BP
رده بندی دیوبی	: ۲۹۷/۱۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۲۵۹۶۶۰

انتشارات نغمات

تفسیر لغوی غریب قرآن

با شعر عربی ابن عباس

مؤلف: دکتر حمدی الشیخ

مترجم: دکتر ریحانه ملازاده

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۱ ♦ حروفچینی و صفحه آرایی:
حروفچینی هما (امید سیدکاظمی) ♦ لیتوگرافی: کحالی ♦ صحافی: کوثر
چاپ: الفبا ♦ شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه ♦ قیمت: ۷۲۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۳۷۱-۳۵-۲

انتشارات نغمات: قم، صندوق پستی ۹۷۷-۳۷۱۷۸
تلفن: ۰۲۵۱-۷۸۳۴۳۶۱، همراه: ۰۹۱۲-۵۹۳۱۲۸۸

همه حقوق محفوظ است

فهرست مطالب

- مقدمه مترجم ۹
- مقدمه مؤلف ۱۱

فصل اول

ابن عباس و نقشه اندیشه اسلامی و مترجم قرآن (۱۵)

- گفتار اول: ولادت و پرورش وی در خاندان نبوت ۱۷
- گفتار دوم: گستردگی دانش و امانت‌داری ابن عباس ۱۹
- گفتار سوم: عوامل شهرت ابن عباس و پیامدهای آن ۳۱
- گفتار چهارم: اساتید و شاگردان ابن عباس ۳۵
- گفتار پنجم: استنباط ابن عباس از معانی ظریف آیات قرآن کریم ۴۰
- گفتار ششم: طرق روایت از ابن عباس ۴۶

فصل دوم

گرایش ابن عباس به تفسیر پیشینیان (۵۱)

- گفتار اول: روش ابن عباس در تفسیر به روایت ۵۳
- گفتار دوم: تنوع سطوح معانی در درک متن صریح قرآنی ۵۹
- گفتار سوم: روش ابن عباس در تفسیر قرآن به قرآن ۶۲
- گفتار چهارم: تفسیر قرآن با استناد به احادیث شریف ۷۰
- گفتار پنجم: تفسیر قرآن با استناد به حدیث مأثور از صحابه ۸۱

فصل سوم

اصول تفسیر به درایت نزد ابن عباس (۸۹)

- گفتار اول: منابع ابن عباس در تفسیر به درایت (تفسیر اجتهادی) ۹۱
- گفتار دوم: تفسیر مبتنی بر اسباب نزول ۱۰۱
- گفتار سوم: ناسخ و منسوخ ۱۰۹
- گفتار چهارم: محکم و متشابه و خاص و عام ۱۱۷
- گفتار پنجم: استناد به رویدادهای زندگی پیامبر گرامی اسلام (ص) و عاداتهای عرب ۱۲۵
- گفتار ششم: تأثیر رجوع به اهل کتاب بر تفسیر ۱۳۱

فصل چهارم

تفسیر غریب قرآن کریم در مسائل نافع بن ازرق (۱۳۹)

- گفتار اول: غریب در زبان عرب ۱۴۱
- گفتار دوم: تفسیر غریب قرآن با شعر عرب ۱۵۶
- گفتار سوم: موضع ناقدان دربارهی تفسیر قرآن کریم با شعر ۱۷۰
- گفتار چهارم: رد یا تأیید مسائل نافع ۱۷۹
- گفتار پنجم: اغراض شواهد شعری ابن عباس ۱۹۳

فصل پنجم

تفسیر لغوی قرآن کریم در مسائل نافع (۱۹۹)

- گفتار اول: مترادف و تأثیر آن بر معنا ۲۰۱
- گفتار دوم: اشتراک لغوی و تأثیر آن بر معنا ۲۰۸
- گفتار سوم: شیوههای تفسیر لغوی نزد مفسران ۲۱۸
- گفتار چهارم: معنا از دیدگاه مفسران و زبان‌شناسان ۲۲۱
- گفتار پنجم: اختلاف معنا میان مفسران ۲۲۴
- گفتار ششم: تأثیر سیاق بر تعیین معنا ۲۳۳
- گفتار هفتم: کلیات قرآن کریم ۲۴۳

فصل ششم

معجم لغوی ابن عباس (۲۴۷)

گفتار اول: اثرگذاری و اثرپذیری زبان‌ها و تفاوت مردم در شناخت آن‌ها.....	۲۴۹
گفتار دوم: دقت قرآن در به‌کارگیری کلمات متناسب با معنا.....	۲۵۴
گفتار سوم: تسلط ابن عباس بر واژه‌های مشترک در زبان عربی و زبان‌های دیگر.....	۲۵۸
گفتار چهارم: تسلط ابن عباس بر لهجه‌های عرب.....	۲۶۶
گفتار پنجم: تفسیر کلمات غریب قرآن در صحیفه علی بن ابی‌طلحه از ابن عباس.....	۲۸۳
گفتار ششم: تأثیر دلالت لغوی بر استنباط احکام فقهی.....	۲۹۸
نتیجه‌گیری.....	۳۰۹
منابع و مراجع.....	۳۱۳

مقدمه مترجم

عبدالله بن عباس پسر عم حضرت محمد (ص) از شخصیت‌های مهم تاریخ اسلام و از مفسران بزرگ قرآن در عصر صحابه به شمار می‌رود. اگرچه او در سنین نوجوانی یعنی حدود ۱۳ سالگی بود که پیامبر بزرگ اسلام (ص) دار فانی را وداع فرمودند، اما قرابت بسیار زیاد عبدالله با رسول خدا (ص) و حضرت علی (ع) و مطالب زیادی که از وی در زمینه تفسیر آیات قرآن و حدیث نقل شده موجب گردید، پژوهشگران این حوزه توجه ویژه‌ای به جایگاه ابن عباس و نظرات وی و آنچه او در این زمینه نقل کرده است مبذول دارند.

کثرت و تنوع مطالب منسوب به ابن عباس از سویی و تعدد و فراوانی نظراتی که درباره‌ی ابن عباس مطرح شده از سوی دیگر موجب بروز و ظهور تفاوت دیدگاه صاحب‌نظران درباره این شخصیت مهم عصر صحابه گردیده است. به گونه‌ای که براساس یک نقل قول منسوب به ابن عمر وی داناترین امت محمد (ص) لقب داده شده و براساس روایتی دیگر که سیوطی آن را نقل کرده چنین ادعا شده که «وی حتی معنای برخی از کلمات قرآن را نمی‌دانسته»^{*} اما صرف‌نظر از دیدگاه‌های افراطی و تفریطی که درباره‌ی عبدالله بن عباس مطرح شده وی به دلیل حضورش در خاندان نبوت و همراهی و شاگردی حضرت علی (ع) و آراء و نقل قول‌های متعدد و مهمی که در زمینه‌ی تفسیر قرآن ارائه کرده و توجه ویژه‌ای که به آراء و نظراتش شده است از جمله مهم‌ترین شخصیت‌های اسلام در عصر صحابه به شمار می‌رود که بحث و بررسی دقیق عالمانه دیدگاه‌هایش حائز اهمیت فراوان می‌باشد.

کتاب غرائب قرآن که به قلم محقق مصری آقای دکتر حمدی الشیخ تألیف شده اگرچه به نظر مترجم در برخی موارد از کاستی‌ها و برداشت‌های نادرستی رنج می‌برد اما صرف این‌که درباره موضوع مهم غرائب قرآن آن هم از نگاه شخصیت برجسته‌ای همچون ابن عباس به رشته تحریر درآمده است قطعاً می‌تواند مورد استفاده صاحب‌نظران علوم اسلامی و قرآنی واقع شود و زمینه بحث و تبادل نظر علمی را در این زمینه فراهم سازد.

از این رو این اثر فارغ از میزان پذیرش یا انکار برداشت‌های نویسنده آن به زبان فارسی برگردانده شده تا پژوهشگران و عالمان این عرصه با دیدگاه‌های مختلفی که در این باره در مراکز علمی جهان از جمله مرکز علمی مهم مصر ارائه می‌شود آشنا شوند و ضمن بهره‌گیری از نکات ارزشمند آن به بررسی و نقد نکات قابل تأمل این اثر بپردازند.

امید است با تلاشی که صاحبان فکر و قلم در حوزه تفسیر و در زمینه نقد و بررسی این اثر مبذول خواهند داشت این اقدام گامی هرچند کوچک در زمینه تبادل افکار میان صاحب نظران و اندیشمندان علوم تفسیری در جهان اسلام محسوب شود و موجبات ارتقای دیدگاه‌ها را در این زمینه فراهم آورد.

در پایان لازم است از سرکار خانم دکتر رقیه رستم‌پور و سرکار خانم دکتر طیبه عارف‌نیا که در ترجمه‌ی این اثر مرا یاری رساندند صمیمانه سپاسگزاری نمایم.
توضیح این که:

۱. در ترجمه‌ی آت قرآن کریم، ترجمه آقای دکتر عبدالحمید آیتی عیناً نقل شده است.
۲. آن چه (رضی الله عنه) در شا به آن در متن اصلی بوده حذف گردیده و (علیه السلام) نیز برای امامان معصوم در ترجمه ضمیمه شده است.
۳. توضیحات مترجم با علامت «#» مشخص گردیده است.
۴. به اعتقاد بسیاری از محققان و نویسندگان شیعه و سنی ابن عباس علم تفسیر را از حضرت علی (ع) آموخته و به تصریح زرکشی خود بارها به شاگردی اش نزد امام علی (ع) اذعان کرده است. اما در این اثر نه تنها نویسنده به این موضوع پرداخته بلکه او را در تفسیر پیرو مکتب خلیفه عمر معرفی می‌کند. حال آن که عمر مکتب تفسیری نداشته و نه من این که در همین اثر چندین بار نقل شده که عمر سؤالات و ابهامات خود را از ابن عباس می‌پرسیده و در برخی از مسائل مهم جهت حل مشکل و دریافت راهنمایی به حضرت علی (ع) مراجعه می‌کرده و پس از دریافت پاسخ از آن حضرت به طور مکرر این جمله را نقل کرده که «لولا علی لهلك عمر» این جمله تاریخی و دیگر مباحث مطرح در اثر نشان می‌دهد که نویسنده در ارائه مباحث و برداشت‌های خود بخش مهمی از واقعیات و حقایق صدر اسلام را که مربوط به اهل بیت علیهم السلام و از جمله حضرت علی علیه السلام می‌شده ملاحظه ننموده و یا نادیده گرفته است. لذا ترجمه این اثر به معنای تأیید دیدگاه‌های مؤلف نیست و به نظر مترجم این اثر نیاز به نقدی اساسی دارد.
۵. مترجم بنا به تشخیص خود در برخی موارد مطالب تکراری، حاشیه‌ای و غیر ضروری را به گونه‌ای که منجر به تغییر نظر نویسنده و محتوای اثر نشود با رعایت اصل امانت کوتاه و یا حذف کرده است.

امید است که این اندک قبول حضرت حق قرار گیرد.